

stannade kvar, tröstande och stärkande modet och hoppet hos de protestanter, som fortfarande ej ville övergiva sitt fädernesland. Två år efter ediktets återkallande författade han ett kväde med titeln: *Les captifs dans leur patrie* (Fångar i sitt fädernesland). I den första delen av kvädet skildras allt det upprörande i förföljelserna. I den senare avdelningen beder han Gud om hjälp åt sina förföljda trosbrö-

der, och denna avdelning närmar sig mera vad enligt våra begrepp skulle kunna kallas en psalm. Författaren måste slutligen själv lämna sitt fädernesland och begav sig till Holland, där han utgav från trycket flera religiösa sånger, bland dem den kända morgonpsalmen *Une voix dans mon coeur s'éveille* och aftonpsalmen *Seigneur, sous ta sûre conduite*.

A. E. Friedlander.

Om predikans förnyelse och tillika några ord om nutida predikolitteratur.

II.

Aktualitet har länge ansetts som ett av de förnämsta kraven på förkunnelsen. Men ingen torde ha formulerat detta krav så klart och så energiskt sökt visa dess vikt och betydelse som *F. Niebergall*. I sitt stora arbete *Praktische Theologie* men framför allt i *Wie predigen wir* dem modernen Menschen har han framställt sina teorier om predikans aktualitet. I det senare arbetet heter det (p. 5): »Das ist der Angelpunkt unserer ganzen Stellung: Die Rücksicht auf die Leute und ihre Aufnahmefähigkeit hat die massgebende Bedeutung für alle Theorie. Unser Ideal ist also eine Homiletik *gleichsam von unten*, von der Kirchenbank her». Det är åhöraren, som är avgörande för förkunnelsens innehåll och utgestaltung. Det är ej Guds Ord eller Kyrkans beaktelse. Det är icke den egna tros erfarenheten hos förkunnaren. *Niebergalls* program framträder med all tydlighet redan i titeln på det citerade arbetet: *Wie predigen wir* dem modernen Menschen? Det he-

ter ej: *Wie predigen wir das Wort Gottes?* Den moderna nutidsmänniskan är normen för förkunnelsen. Just ordet »modern» visar, vilken betydelse som tillmätas aktualiteten.

Niebergall har utövat ett stort inflytande. Hans teorier ha tämligen okritiskt anammats av talrika predikanter, som sökt förverkliga dem efter råd och lägenhet. Och alldenstund dessa teorier varken äro svåra att begripa eller förverkliga — en anledning till deras popularitet — ha *Niebergalls* lärjungar i regel lyckats synnerligen väl i sina intentioner. Detta har varit till stort förfång för Ordet, Kyrkan och predikanten själv. Ty Ordet kom att bliva avtrubbade, tempererat och mätt med mänsklig måttstock: det som inte passade den moderna människan skulle strykas, för att inte väcka anstöt, en uppgift som många av Ordets tjänare med en i och för sig aktningssvärd nitälskan ägnat sig åt — tyvärr utan att besinna, att de så inte längre voro Ordets men i stället den »moderna

människans» tjänare. Enligt den Niebergallska teoriens konsekvenser skulle väl Kyrkan närmast bliva en efter tidens förutsättningar och behov inrättad anstalt till människornas fostran och vägledning. Men att den har en av Gud given uppgift: att förkunna frälsningen i Jesus Kristus — oberoende av om den passar nutidsmänniskan eller ej — det måste vara en för denna teori främmande tanke. Slutligen kommer förkunnaren själv, såsom jag redan påpekat, icke att bliva Verbi Divini minister utan i stället minister hominum.

Den förkunnelse, som har utgestaltats efter de Niebergallska normerna, har man städse kunnat identifiera på den homeopatiskt utspädda ofarlighet, som är den radikala teologiens grundkännetecken. Tanketomhet, brist på andlig potens och spänning, i bästa fall dolda bakom en formell fulländning, samt en rörande strävan att »följa med sin tid» och psykologiskt (och psykoanalytiskt!) förstå nutidsmänniskans sjäsliv utmärka städse den förkunnelse, som blivit präglad av de Niebergallska intentionerna. Knappast någonsin förstår man så klart, hur nödvändig en predikans förnyelse är, som inför denna förkunnelse.

Reaktionen har redan visat sig. Visserligen inte ännu inom den praktiska teologien. Men hela den systematiska teologien är präglad av den genom dess ställning för eller emot denna reaktion mot den grunduppfattning, som ligger bakom de homiletiska normer, som i det föregående behandlats. Denna reaktion är att finna hos den dialektiska teologien, som jag inte tvekar att kalla ett teologiens salt (men man åter ju inte salt annat än som en krydda, ehuru den som sådan är nödvändig). Jag vill i detta sammanhang

särskilt nämna *Karl Barths* Das Wort Gottes och *Emil Brunners* Die Mystik und das Wort. Vidare *Erik Petersons* Was ist Theologie och *Otto Pipers* Theologie und reine Lehre. Ett betydande inlägg i diskussionen om Ordets auktoritet är *Wilhelm Wollraths* Das Problem des Wortes. I frågan om Kyrkans auktoritet hava beaktansvärda yttranden gjorts utifrån olika ståndpunkter av *Charles Gore* i The reconstruction of belief och av *A. C. Headlam* i History, authority and theology. I samma ämne har *P. Schorlemmer* utgivit en samling uppsatser under titeln Vom neuen Willen zur Kirche. Av *Walter Bülck* utkom i fjol Die Evangelische Gemeinde, som talar om »die Wortkirche». I den av den mycket produktiva teologiska fakulteten i Strasbourg utgivna serien Cahiers de la Revue d'histoire et de philosophie religieuse finnes ett arbete av *Charles Hauter*: Le problème sociologique du protestantisme, som även innehåller beaktansvärda tankar i detta ämne. Man skulle även kunna nämna namn och böcker inom vår egen teologi. Det för dem alla gemensamma är en ny uppskattning av Ordet såsom Guds Ord och en mer eller mindre markerad brytning med den radikalt historiska uppfattningen. Kyrkan upptäckes ånyo, och — framför allt — Gud blir teologiens centrum, inte människan.

Det är intressant att — såsom det nu är möjligt, sedan några synnerligen värdefulla homiletiska arbeten nyligen utkommit — se huru den nuvarande situationen inom homiletiken i många stycken företer påfallande likheter med läget under sjuttonhundratalet och början av adertonhundratalet.

Edv. Leufvén, Upplysningstidens

predikan: I, Frihetstiden, II, Den Gustavianska tiden. Diakonistytrelsens förlag. 4: 75 kr. pr del.

Oscar Hippel, Studier till predikans historia under nyromantiken, I, II. Gleerups förlag. I 7: 50, II 4: 50 kr. (cit. I).

Densamme, Det kristologiska problemet under nyromantiken, en homiletisk studie. Gleerups förlag. 4: 75 kr. (cit. II).

Densamme, Om den kyrkligt religiösa brytningen under adertonhundratalets andra årtionde med särskild hänsyn till nyromantiken. Almqvist och Wicksells Boktr. A.-B. 2 kr. (cit. III).

Ett av de förnämsta partierna i *Leufvéns* arbete är det avsnitt, där han påvisar inflytande från Wolffs och Leibniz' filosofi. Analysen är fint gjord, och framställningen övertygar genom sin evidens. Auktor påvisar, hurusom vändningen från ortodoxi till upplysning i förkunnelsen sker just i sammanhang med dessa filosofiska idéers begynnande inflytande. Wolffs filosofi har givit åt upplysningstidens förkunnelse dess förnuftsmässigt demonstrerande form, från Leibniz har predikan mottagit den optimistiska syn på människan och världen, som så starkt kontrasterar mot ortodoxiens lära i detta stycke.

Vid studiet av detta avsnitt i *Leufvéns* arbete kan man konstatera följande: Den wolffska filosofien fäste uppmärksamheten på förnuftet. Under ortodoxien hade förkunnelsen endast känt en auktoritet, nämligen Ordet, nu fick den tvenne, ty till Ordet kom förnuftet. Till att börja med samordnades de: predikanterna sökte oförtröttat visa, att mellan dessa två fanns ingen motsägelse. Detta var förhållandet under frihetstiden. Men utvecklingen går vidare, och under den gu-

stavianska tiden måste Ordet träda tillbaka för förnuftet. — Leibniz' teodicé riktade intresset mot det inomvärldsliga. Världen var den bästa av alla möjliga världar. Man var tillfreds i den. Man fann den angenäm. Man intresserade sig för dess angelägenheter. Predikan kom att bli inriktad mot det praktiska. Och detta så ensidigt, att man saknade blick för det, som inte var praktiskt nyttigt.

Så uppstod kravet på *predikans aktualitet*. Under ortodoxiens tid ville man predika Guds Ord. Nu ville man predika Guds Ord lämpat efter tidens aktuella krav och situationer. Ortodoxiens förkunnelse hade ingalunda saknat känningsmed människorna och tiden, men den ville med sin förkunnelse förmå dessa att rätta sig efter Guds Ord. Nu blir predikans avsikt en annan: att avkorta och förändra Ordet, så att det kunde passa tidens människor och täckas förnuftet. Förkunnelsen skulle vara tidsenlig eller aktuell.

Detta krav sökte man i början av frihetstiden tillgodose på ett sådant sätt, att man omtolkade bibliska fakta och förhållanden så, att de kunde tillämpas på de aktuella förhållandena. *Leufvén* påvisar detta i en predikan av hovpredikanten Humble på tredje Adventssöndagen 1710. Jag citerar auktor. »Den politiska anledningen är det svensk-danska fälttåget i Skåne 1710, den kyrkliga anledningen perikopen på tredje Adventssöndagen. Den förstnämnda anledningen har tydligen övervägt den textuella. Efter en nödtorftig betraktelse av texten och ämnet »Jesus som en kommande Konung», gör predikanten en homiletisk saltomortal av våldigaste beskaffenhet och övergår till det, som tydligen är det intressantaste, det

politiska ämnet att med exegetiska skäl uppvisa, att Skåne skulle vara svenskt». Här får Ordets egen mening giva vika för kravet på aktualitet. Hovpredikanten Abr. Pettersson talar i en predikan med ämnet »Satans hushållning» om tidens lätt-sinne och njutningslystnad och om de förordningar, som sökte stävja dessa. Auktor skriver: »Hela tankegången är i avsevärd grad influerad av nationalekonomiska synpunkter, vilka ju tillhörde tiden. Men de äro invämda i en mängd gammaltestamentliga citat, vilka därigenom givit religiös helgd åt predikantens nationalekonomiska ståndpunkt». Så försöker man att förena Ordets innehåll med en förnuftsmässig reflexion över aktuella spörsmål. Givetvis lyckas det inte alltid. Auktor anför även exempel på att man misslyckats, och tillägger: »Sådant händer, då man gör en politisk fråga, som är religiöst indifferent, till en religiös».

Vad vi här bevittna är, att man försöker beröva Ordet dess karaktär av Evighetsord, Uppenbarelsesord. Man vill göra Ordet till en *lex mundi*. Det har intet att säga oss om evigheten, om Guds rike. Det är något, som är nyttigt och nödvändigt för denna jordens riken och dess angelägenheter. Vi stå inför en förkortning av Gudsrikestan-ken liknande den, vi kunna iakttaga i vår tid. Guds rikets transcendens och eskatologi saknar man blick för. Det blir en inomvärldslig storhet av timlig art.

Motsättningen mot ortodoxien är påtaglig och beklaglig. Ortodoxiens män saknade inte sinne för praktiska frågor, men de voro medvetna om evighetens realitet på ett annat sätt. *Lindberg* visar detta i fråga om Rudbeckius (se särskilt kap. om eskatologien).

Det som här kan iakttagas i sin början, det fullbordas under den gustavianska tiden och har av auktor karakteriserats såsom en utveckling från teocentricitet till antropocentricitet. Denna utveckling kulminerar i den neologiska förkunnelsen. Här är uppgiften framför allt att göra den kristna tron acceptabel för den upplysta samtiden. Man finner, att auktor har rätt, då han på en tidigare punkt i framställningen säger: »Frågan: »wie predigen wir dem modernen Menschen?» är framställd redan före Niebergall».

Hippel har i I givit en utmärkt framställning av den kritik, som från nyromantiskt håll riktades mot denna förkunnelse. Det anses nu vara en falsk princip att följa med sin tid, en åsikt som uttalas av Askelöv i hans kritik av Hagbergs predikan (se vidare I, sid. 21 och föreg.). Bibeln skall återfå sin rätta betydelse för predikan. Den får ej skjutas undan för förnuftet. Auktor säger: »Vi kunna lugnt påstå, att denna romantik hos oss är bibliocentrisk». Predikan skall innehålla Guds Ord (sid. 31). Gentemot en psykologiskt-antropocentriskt inriktad homiletik »von unten» betonas nu religionens höghet och majestät. Prästen skall inte sänka sig till åhörarens nivå men lyfta denne upp till sin egen.

Man hävdar nu, att kristendomen är något överhistoriskt. Den är icke »en produkt av tiderna». Tvärtom regerade kristendomen över tiden. I III har *Hippel* citerat Atterboms kritik av upplysningen, vilken här återgives: »Den *upplysning*, som här menas, var ett slags orden och bestod af tre grader. På den första, der vanligtvis fruntimren stannade, nöjde man sig med att afskudda de enklaste fördommarna, såsom t. ex.

att man borde läsa Bibeln, att sabbaten måste hållas helig, att man i en bråd vändning kunde fara till helvetet o. s. v. Det ingav redan en betydlig känsla af sann upphöjning, när man vågade sy om söndagsqvällarne, sedan man under hela veckan knapt tagit nålen i hand. Den andra graden meddelade likväl ett vida renare ljus: der bannlyste man presteståndet ur staten, läste Horrebow om Jesus och Förnuftet, och höll sig öfverhufvud för klokare än Paulus. Ändtligen i tredje graden insåg man, att alla vidskepelse egentligen innefattas i en enda, nemligen i den att tro på någonting högre än sig själv». Av dessa ord kan man finna, hur häftig motsättningen var. Slutorden peka på upplysningens antropocentriska inställning. Man finner, att Atterbom med bitande ironi pekar på föraktet för Bibeln och på den efter de aktuella kraven modifierade kristendomen. Man finner även hans åsikt om denna modifierings konsekvenser: till sist kommer varje tro på något högre än det egna jaget att anses såsom vidskepelse. Detta blir följden av en med antropocentriciteten förbunden aktualitet.

I den utomordentligt intressanta och skickligt uppdragna parallellen mellan Lehnberg och Wallin har *Hippel* i II påvisat, huru Wallin står ortodoxien närmare på flera punkter än Lehnberg. I andra delen av I påvisar auktor, huru man inom nyromantiken kan spåra en tydlig återgång till ortodoxien. Det heter, att »man — helst ville finna i predikan kyrkans gamla lära, till vilken den nyromantiske svärmaren ingalunda kände sig i opposition. Det torde väl vara ett av de mera påtagliga resultaten av detta vårt studium, att den till synes så irrlärliga svenska romantiken till sina histo-

riska verkningar närmast är en ortodox repristination». I samma arbete och band talas om nyromantiken såsom den »konfessionella restaurationen».

Den tidrymd, som ovan påtalade arbeten beskriva, omfattar ungefär ett sekel, 1720—1820. Den utveckling, som inom detta sekel äger rum, är av ett synnerligt intresse. Förkunnelsen blir under inflytande av Wolff och Leibniz antropocentriskt och historiskt (inomvärldsligt) inriktad. Man kräver då av den framför allt aktualitet eller tidsenlighet. Ortodoxiens krav på bibeltrohet och anslutning till Kyrkans bekännelseskrifter skjutas undan. Denna strävan kulminerar i den neologiska förkunnelsen. Nyromantiken reagerar häremot. Den bestrider, att kravet på aktualitet skulle vara det förnämsta. Den återinsätter Ordet och Kyrkan med dess bekännelse på den plats, de förut innehåft. Den söker väcka förståelse för ortodoxiens homiletiska principer.

Denna utveckling är på ett utomordentligt förtjänstfullt sätt framställd av *Leupvén* och *Hippel*. Båda auktorerna kännetecknas i lika grad av en vetenskaplig objektivitet i framställningen samt av en djupgående förståelse för det vetenskapliga objekt, de hava tagit till sin uppgift att undersöka. Utmärker sig emellertid den förre för en viss tysk grundlighet, som kanske stundom skulle verka tyngande, om inte de upplysningar, som lämnas, vore så intressanta och fängslande, så skulle den senares arbeten kunna sägas hava något av en gallisk elegans, utmärkande såväl för den förnämna dispositionen och behandlingen av materialet som för själva framställningen och den ytterst soignerade stilen, ja, för själva utstyrseln på böckerna, som är synnerligen tillta-

lande. Under det att *Leufvén* nära knyter sin framställning till den profana historien, är *Hippels* intimt knuten till litteraturhistorien.

För den, som likt nedskrivaren av dessa rader skattar ortodoxiens teologi och förkunnelse högt — om nu någon annan finns, som hyser så otidsenliga åsikter — skall det vara en glädje att i *Leufvéns* arbete finna, huru ortodoxien i det längsta visade sig motståndskraftig mot upplysningen. Och han skall ock med tillfredsställelse och tacksamhet taga del av den under polemik med Quensel gjorda framställningen av Per Tolleson, Anders Elving och Lars Linderöth. *Leufvén* visar med stor objektivitet och full evidens, att dessa ha sin plats i ortodoxien, ej såsom Quensel menar i pietismen.

Medan *Leufvén* mest citerar predikningar, hämtar Hippel åtminstone i I oftast sina citat från predikorecensioner. Det är svårt att säga, vilket som är mest intressant. Emellertid hava båda det gemen-

samt, att de valt citaten med stor omsorg. De äro alltid verkligt upplysande, och när de äro tagna ur predikningar, alltid från representativa och typiska predikningar. *Hippels* analys av Wallins predikan och hans förteckning över uttryck rörande Gud och Herren Kristus i II äro synnerligen intressanta. Förteckningen, liksom den över de lehnbergska uttrycken, torde vara värdefull för en fortsatt forskning. Vad som för övrigt gör *Hippels* arbeten så värdefulla, är de talrika citaten från tyska, engelska och franska homiletiska och retoriska experter, vilka förläna hans arbeten ett drag av universalitet.

Det är att hoppas, att dessa förnämliga arbeten finna talrika läsare. De få i varje fall icke saknas hos någon, som längtar efter en predikans förnyelse och inser dess nödvändighet. Ty i denna sak ha de mycket att lära oss.

Gunnar Rosendal.

Meddelanden.

Utmärkelse. Till riddare av Vasaorden har K. M:t den 3 juni utnämnt musikdirektör O. A. Wadborg, Kristianstad.

Kantorsval. Till kantorer vid förenade tjänster ha valts: i Hällstad B. Börjesson, Sandvik; i Rackeby—Skalunda O. Andersson, Varnumskulle; i Jälluntofta A. Sundkvist; i Järstad P. G. Magnusson; i Stöde K. Öhman, Ramsjö; i Gunnarskog O. Nordström, Avesta; i Örja M. Rosenqvist, Gärds Köpinge; i Viksjö K. E. Markström, Sandö.

Ny orgel. Bollnäs församling har på kyrkostämman beslutat att i samband med den pågående restaureringen av kyrkan ersätta den 50 år gamla 22-stämmiga orgeln med en 3-manualig om 42 stämmor. Orgeln, som kommer att kosta 34,000 kr., skall byggas av Zetterqvist, Örebro, som också byggt den gamla orgeln. Dennas

pipor komma att användas i den nya orgeln.

Ny orgel i Heliga Trefaldighetskyrka i Arboga. Kyrkostämman har beslutat att för en kostnad av 23,700 kr. låta verkställa en fullständig ombyggnad av det gamla, av P. L. Åkerman byggda orgelverket. Till entreprenör antogs orgelbyggare A. Magnusson, Göteborg. Den nya orgeln, i vilken ingå de flesta av den gamla orgelns pipor, kommer att innehålla 30 stämmor, fördelade på 2 manualer och pedal.

Tysklands Kyrkosångsförbund har beslutat att uppskjuta det 31:a kyrkosångsmötet till nästa år. Det skall hållas i Schlesien.

Årets Bachfest, den 16:e i ordningen, skall hållas i Kassel den 19—25 september.